Iulia Mărgărit

ÎMPRUMUTURI TURCEŞTI OPACE ÎN VOCABULARUL DACOROMÂNEI SUDICE

Studiile referitoare la influenţa turcă asupra limbii române au relevat, în primul rând, caracterul teritorial limitat al acesteia, în sensul cuprinderii exclusive în raza de incidenţă a fenomenului a celor două principate: Ţara Românească şi Moldova (ŞIO: 79; Puşcariu 1940: 316)[1]. Restul teritoriilor de limba română au rămas oarecum externe faţă de înrâurirea osmanlie directă (ILR, 110): Transilvania, prin bariera naturală a Carpaţilor, corespunzând unei frontiere statale istorice, iar Banatul, în vecinătate cu Serbia, beneficiază de colportarea elementului turc prin mijlocirea neoslavă respectivă.

Dar influenţa turcă a cunoscut şi un caracter limitat în timp. După o epocă de apogeu, culminând cu domniile fanariote, începe declinul lingvistic, impulsionat şi de cursul relaţiilor româno-turce. Unele dintre elementele lexicale, cele strâns legate de realităţile lumii feudale, pe măsura schimbărilor istorice, încep să se reducă tot mai accentuat ca frecvenţă şi distribuţie, până la ieşirea totală din uz. Parte dintre împrumuturile turceşti, răspunzând necesarului momentan, s-au infiltrat în lexicul dialectal unde au continuat să supravieţuiască timp îndelungat, înainte de a dispărea definitiv. În acest sens, culegerile cele mai recente de materiale oferă posibilitatea de a identifica fapte emblematice pentru situaţia elementelor turceşti de acest fel, dintre care prezentăm câteva din aria muntenească a dacoromânei.

Precizăm de la început că este vorba de perpetuarea unor împrumuturi din turcă, prin ocultare în structuri noi, în urma unor interpretări şi adaptări, soldate cu multiple modificări fonetice, astfel încât, în forma actuală, termenii astfel creaţi nu lasă să se ghicească adevărata lor origine. Numai o cercetare minuţioasă asupra etimonului, a familiei lexicale, a sensului, relevă traseul sinuos al fostelor împrumuturi în planul limbii române.

[1] Observaţia: „Cât priveşte Ardealul, afară de oraşele limitrofe cu Muntenia, turcismele sunt ca şi necunoscute şi în locul lor figurează echivalente maghiare, mai rar săseşti ori nemţeşti" (ŞIO: 79) a cunoscut amendamente repetate. Nicolae Felecan (2004: 102–103) menţionează, pentru Transilvania, existenţa unor turcisme, în relaţie de sinonimie cu regionalisme maghiare: *catifea – barşon, cearşaf – lepedeu, tutun – dohan, rachiu – palincă*, pe de o parte, semnalate deja în literatura de specialitate, pe de altă parte, împrumuturile indicate aparţin deja limbii standard, fapt ce explică şi simplifică situaţia. Recent, Emil Suciu 2011: 255–263 aduce în discuţie problema împrumuturilor turceşti, demonstrând prezenţa acestora „în trepte" în spaţiul intracarpatic, unele de câteva secole, altele de curând. El combate „lipsa turcismelor în Ardeal" (Puşcariu 1940: 316) şi se raliază poziţiei Coteanu/Sala 1987: 146, susţinând posibilitatea penetrării elementelor turceşti, în timp, din graiurile româneşti extracarpatice.

LR, LXI, nr. 3, p. 345–353, Bucureşti, 2012

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

Barítai, bátai „uriaş, enorm”, a(u) fost înregistrat(e) în graiurile munteneşti, ca adjectiv(e) invariabil(e), inedit(e) în contexte exclamative: *Când am venit acilea să mă trec prin avale,* ***baritai*** *ursu! Când, iese ursu din crăci, orăcăind, ş-aşa îmi făcea labele ... la mine şi orăcăia. Şi-am început să strig „Săriți, oameni buni, că mă mănâncă şi mă mănâncă!”* (TDM, II, 250, pct. 750, Slon, Prahova). *După ce ies acolo-n malu ăla, am auzit frunza*: *fâşa! fâşa! fâşa! Mare istorie! Ce să fie? Când:* ***baritai lupu****!* (*ibid.*, 252). Tot pentru Muntenia (Argeş), *baritai* a fost atestat cu mult timp înainte, pe la începutul secolului trecut: *Era o codănică de vreo paisprezece ani şi eu* ***baritai*** *omul* [= bărbatul], *însurat şi cu copii!* (I. C. Vissarion, *Schiţe şi nuvele*, 1954, 84, reeditare a volumului *Florica şi alte nuvele*, 1916) „– *Da apără-te, lele, că de-aia ți-a lăsat Dumnezeu mâini ... Dacă stai în mână cu* ***baritai*** *nuiaua şi nu dai cu ea în câini, apăi, treaba dumitale!”* (idem, *Scrieri alese*, 1983, 157). Mai târziu, acelaşi termen apare într-un glosar regional cules din Teleorman: *Degeaba ai crescut* ***baritai*** *mârlanu, dacă n-ai făcut armata!* (CV, 1951, nr. 3–4, 15). La scurt timp, tot în rubrica de lexic regional a aceleiaşi reviste, este atestat un termen apropiat: *De ce stai în poziția-asta? Parc-ai fi un* ***baraitan****!* (CV, 1952, nr. 2, 37). Reperat şi comentat de Al. Graur (ER, 56), după context, „este, fără îndoială, *baraictar*, adică *bairactar* «stegar»”, poziția solemnă a unei persoane, la un moment dat, sugerând anturajului gradul militar corespunzător, pentru care ostaşii erau selectați după statură, înălțime, ținută. În comparația ireală, *parc-ai fi un baraitan*, Al. Graur a intuit relația *baraitan – bairactar*, verosimilă pentru lexicul dialectal muntenesc. Este posibil ca termenul specializat, pătruns în epoca fanariotă (v. DA s.v.; ŞIO, I: 9; Suciu II: 68), să fi fost colportat, de către foştii soldați în lumea satului, unde a suferit modificările de rigoare datorită modalității orale de preluare şi nivelului cultural al vorbitorilor. Metateza a reordonat structura împrumutului în *baraictar*. Ulterior, reducerea grupului consonantic *ct* a adus încă o simplificare: *baraitar*, disimilarea consonantică [r] – [r] > [r] – [n] sau comutabilitatea secvenței terminale *ar* > *an*, ca în *astragan* > *astragar* (v. Gl. Munt., DGS s.v.), a încheiat procesul de adaptare şi apropriere a primitivului *bairactar*, atestat în documentele istorice (*Tudor au omorât pe* ***bairactarul*** *Sava, gospodarul arnăuților* – ŞIO, I: 9), în varianta dialectală *baraitan*. Însuşit aproximativ ca formă şi ca sens, în timp, *baraitan* cunoaşte alte deteriorări formale, chiar dacă, pentru moment, putea să fie alăturat seriei *vlăjgan, găligan*, pentru credibilitate. El nu se stabilizează ca nume (*un baraitan*), ci tinde către altă categorie morfologică. Sub influența adjectivului *ditamai*, probabil, are loc, o nouă modificare, *baraitai*, încheiată prin disimilare vocalică: *baritai*. Paralelismul realizat *baritai – ditamai*, favorizat de relativa apropiere formală şi de contextul stilistic comun, se susține şi prin treapta următoare, a variantelor. În acest fel explicăm dezvoltarea formei abreviate *batai*, după modelul *ditai*: *„– Fugi de-aci, țățico, că tu te faci!” Zice „— Cum nu poți tu să mergi,* ***batai*** *muntele de femeie?”* (TDM, II, 157, pct. 703, Dițeşti, Prahova).

În privința neconcordanței de accent: *barítai* > *bátai,* mai mult chiar, a creării variantei prin suprimarea, paradoxală, a silabei accentuate, presupunem că forma

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

abreviată descinde de la o variantă accentuală *báritai*, cu acelaşi accent ca şi *dítamai*, fiind vorba, de altfel, de un termen specific contextelor emoţional-afective, cu multiple posibilităţi intonaţionale. Din păcate, toate sursele în care a fost atestat termenul, în afara culegerii TDM, nu au menţionat accentul.

Contragíu „flăcău care odinioară tocmea lăutarii şi îi plătea pentru buna desfăşurare a horei pe parcursul unui întreg sezon", figurează în lexicul dialectal din Muntenia: *Eu când eream de optisprezece ani eram* ***contragiu***. *Dumneavoastră* [către anchetatorii dialectologi] *poate că nu ştiţi ce e* ***contragiu****, vă povestesc eu acuma. Eream cinci băieţi, cinci veri şi cinci ... streini. Şi primăvara, de la lăsatul secului zis ... şi pân la Paşti să tomnea lăutarii. Tomind lăutarii, trebuia să răspunză cineva dă lăutarii-eştea, ca să joace fetele, işau bătrânii, bătrânele, copiii la mărgini acolo, la oră ... şi jucau* [...] *Ce crezi că ne lua lăutarii? Nouă* [organizatorilor], *nouă nu ne lua niciun ban, dar însă plăteau băieţii care jucau şi fetele ... Veneam duminica dimineaţa cu lăutarii la fiecare domnişoar-acasă, ne primea părinţii ... ne plăteau: alta-i da o dublă de porumb, alta-i da un pui dă găină, alta-i da un cinci lei, zece lei ca să fie şi lăutaru mulţumit. Şi strângea lăutaru câte o sută de duble de muncă, câte-o mie şi ceva dă ouă şi le cânta pă fiecare duminică şi sărbătoare ... lăutarii erau plătiţi ... şi ne iubeau părinţii ... care aveau fete mari ... şi le era drag dă ... dă aceşti care conducea dă să numea* ***contragii*** (TDM, I, 436, Dracea, com. Crângu – Teleorman).

Deşi atestat în perioada interbelică în Prahova (GS, 1929–1930, 130)[2], *contragiu* nu a fost preluat de dicţionare. El reprezintă reflexul dialectal al unui fost neologism de origine turcă *contracciu* „cel ce încheie un contract; antreprenor, concesionar", notat în CADE s.v., DA (s.v. *contract*), deja pentru anul de apariţie al volumelor corespunzătoare, 1926–1931, respectiv, 1940, cu semnul arhaicităţii. SDLR, 1939 apreciază *contracciu* s.v. *contract*, ca popular, iar ŞIO şi Suciu nu îl înregistrează. Dispărut din lexicul variantei standard, termenul s-a retras în vocabularul dialectal supravieţuind, conform atestărilor, în partea de sud a ţării. Absenţa unui termen specializat[3], în Muntenia, care să desemneze flăcăii responsabili în relaţia [contractul] cu lăutarii, pentru programul de distracţii al tineretului, a favorizat preluarea şi adaptarea împrumutului. Modificarea fonetică a termenului (v. GS, 1929–1930, 130) constă în înlocuirea sufixului originar cu varianta sonoră a acestuia (*-giu*), activă în graiurile munteneşti (cf. Gl. Munt., DGS s.v. *parcagiu, pompagiu, vadagiu* etc.).

Termen neatestat, **lăstăreálă**, cu semantismul „totalitatea şipcilor bătute pe căpriori pentru a susţine tabla sau ţigla", circulă în Muntenia (ALRR – Munt. şi

[2] Autoarea, Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din judeţul Prahova* (108–138), în *Glosar*, 130, face următoarea precizare: „Semnificaţia acestui cuvânt, însuşi bătrânul ce mi l-a spus, nu mi-a putut-o preciza. Cred că e vorba de acela ce avea sarea concesionată prin contract: *Atunci iera Mălaru, pâra pă omu care tăia sare*.

[3] Pentru Moldova, de exemplu, este atestat un alt termen: *În satele de la şes, când fac joc, câţiva flăcăi numiţi* ***tocmaşi****, arvonesc scripcarii încă înainte de sărbători* („Şezătoarea", III: 108).

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

Dobr., II, h. 192/pct. 700, 715, 811–813, 824, 856; Gl. Munt./pct. 702, 811, 813, 816, 820, 844) şi în varianta *alăstăreală*: [Lucrătorii] *mi-a bătut* ***alăstăreala*** *pă ea* [= casă] *ş-a rămas cu învelişu* [de pus] (AFLR/pct. 691, Picior de Munte, com. Dragodana, Dâmbovița). Cu acelaşi semantism, în aceeaşi zonă, are curs şi *astăreală* (AFLR – Munt. şi Dobr., II, h. 192/pct. 814, 818, 822, 831; TDM, III/pct. 798, 817; AFLR/pct. 706, 707, 714, 789, 798, 817, 818, 823, 844: *Pui* ***astăreala*** *pă căpriori şi după* ***astăreală*** *ori pui şindrilă ori pune omu tablă* (AFLR/pct. 706, Talea, jud. Prahova).

Astăreală se analizează prin *astări*, verb creat pe terenul limbii române de la *astar*, împrumut din turcă: *idem* „căptuşeală", consemnat de ŞIO, II: 27; Suciu, II: 57. Preluat din lexicul croitoriei în terminologia casei, *astar* a cunoscut o adaptare de sens, de la „căptuşeală pentru haine", la „căptuşeală pentru învelitoarea acoperişului". Suplinind o necesitate terminologică, împrumutul a dezvoltat verbul *astări*, de la care s-a creat deverbalul *astăreală*, mai întâi semnificând „acțiunea de fixare a scheletului din scânduri pentru acoperiş", apoi cu extensiune de sens, ca nume colectiv „scândurile, şipcile care susțin acoperişul". În concordanță cu noul înțeles s-a conturat un nume corespunzător pentru a desemna şipca folosită în acest scop: *astereală*, var. pl. *asterialele* (AFLR/pct. 912, sat Magherești, Săcelu, fostul raion Gilort). Cu timpul, familia lexicală *astar*, începe să să învecheasc㠄, prin frecvența tot mai scăzută, odată cu declinul influenței turceşti. Aceeaşi soartă o are şi deverbalul *astăreală*: nu mai este înțeles, este confundat, uitat: *Peste căpriori pune blană sau* ***nu ştiu cum îi spune la blana aia*** *... astereală* (AFLR/pct. 789 Răscăieți, com. Vişina, Dâmbovița). Într-un astfel de stadiu, modificările, reconstituirile de formă sunt inerente, iar variantele inevitabile. Aşa a apărut *rastereală*, prin anticiparea consoanei [r]: *N-a apucat să bată* ***rastereala****, c-a venit ploile* (AFLR/pct. 809, Pietroşani, Teleorman). Varianta ne-a atras atenția pentru că, prin disimilare consonantică totală, la distanță, [r] – [r] > [l] – [r], se explică stadiul *lăstăreală*, o etapă nouă în procesul supraviețuirii derivatului *astereală*. *Lăstăreală* a fost preluat „din mers" şi s-a impus, probabil, fiindcă, printr-un fel de etimologie populară involuntară, a satisfăcut exigențele vorbitorilor. Transparența lexicală câştigată, prin posibilitatea corelării cu *lăstar* (v. DA s.v. 2. „prăjină"), a prelungit vitalitatea derivatului primordial *astăreală*. Sub influența acestuia, *lăstăreală* dobândeşte varianta augmentată *alăstăreală*, după cum şi *astăreală*, la rândul lui, dezvoltă prin afereză, o variantă simetrică redusă, în cadrul paralelismului astfel creat: *stăreală* (v. ALRR – Munt. şi Dobr. II, h. 192). Coexistența de forme mai vechi şi mai noi, *astăreală – stăreală; lăstareală – alăstăreală* atestă încă o dată creativitatea limbii române, punctul de pornire în acest caz fiind un vechi împrumut de origine turcă, *astar*, greu de recunoscut şi de identificat în rezultatul „final": *lăstăreală*.

Perceá, perceát, percíu. Verbul *percea* figurează în DLR, pe baza unor atestări din CV, 1950, nr. 3, 36: „a împestrița", cules din Teleorman, dar şi din Argeş (Gl. Argeş, 198), cu sensurile „a (se) păta, a (se) murdări" (*Ia uite cum* ***te-ai perceat*** *cu cerneală pe haine!*) şi „a-i face (cuiva) vânătăi (prin lovire)", p. ext.

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

„a lovi, a bate”, preluat în DLR: *Cine te-**a perceat** aşa la ochi, nevastă?* (Gl. Argeş, 198). Tot după Gl. Argeş, dicţionarul-tezaur, a inclus încă un sens [despre femei] „a se farda în mod exagerat”: ***S-a perceat** ca o mască pe faţă!* (*id. ibid.*). Ulterior şi alte dicţionare au tratat termenul, cu acelaşi semantism: (regional, tranz. şi refl.) „a (se) păta; a (se) murdări” (ŞDU, NŞDU).

Adjectivul corespunzător este prezentat cu două accepţii, conform lucrărilor valorificate (v. DLR s.v. *perceat*): 1. „pătat”: *Aşa s-a născut, **perceat** la nas!* (Gl. Argeş, 198). 2. (prin Munt. şi Olt.) „pestriţ, bălţat, tărcat”, după cum atestă Ciauşanu, *Vâlcea*, 187; CV, 1950, nr. 3, 36; *idem*, 1951, nr. 1, 36 – Teleorman; *Lexic reg*., I, 37 – fostul raion Gura Jiului; Gl. Argeş, 198). Iorgu Iordan semnalează adjectivul în SCL, XX, 1969, nr. 3, 328, după D. Stănoiu: *Părul **perceat**, ici şi colo, cu şuviţe albe* (*Adevărul literar*, 9, X, 1932, p. 2, col. 1).

Toate dicţionarele care au tratat fie verbul, fie adjectivul, fie ambele, au declarat „etim. nec.”, drept pentru care, în acelaşi scop, încercăm să valorificăm culegerile recente de material dialectal.

În ALRR – Munt. şi Dobr., II, h. 276 „je marque une brebis”, pct. 807 apare *împerciez*, iar în apropiere (pct. 804) *încerpez, însemnez*, între care nu excludem o virtuală „înrudire”, dacă admitem probabilitatea unui accident fonetic de felul metatezei: *încerpez* > *împerc(i)ez*. Direcţia modificării fonetice ne-a fost sugerată de notarea altor forme, pe aceeaşi hartă: ***înciripesc** oaia* – pct. 770; *îi fac un semn la ureche, o **înciripesc*** – pct. 764, cu diferenţa de conjugare, dar şi de complex sonor: *încerpa, înciripi*. Mai mult, în alte puncte a fost notat verbul simplu: ***ciripesc**, pui un semn, însemnez* (pct. 793): *o **ciripesc*** [oaia] *s-o cunosc* (pct. 767); ***să ciripeşte, am ciripit-o*** [oaia] (pct. 817). În pct. 789, informatorul face distincţie între modalităţile de însemnare a oilor: ***ciripesc cu vopsea**; şi preducesc*: „fac gaură”. Aşadar, prin *ciripi* ar trebui să înţelegem „a face semn, a însemna cu vopsea lâna oii”. Analizabil, verbul *ciripi* relevă posibila bază *ciripie* „sfoară roşie de care se servesc dulgherii spre a trage linii drepte pe scânduri, pe bârne” (v. DA s.v.). Acelaşi dicţionar specifică aria de răspândire a termenului „în România veche”, fiind vorba de un împrumut turcesc: *çirpi*, dial. *çırpı* (ŞIO, II: 134; Suciu, II: 154), sau mediat de limba sârbă: *čirpija*. ŞDU, ca şi Suciu, II, furnizează un detaliu semnificativ în definirea termenului: „*sfoară înmuiată în ceară roşie* cu care se trasează linii drepte în dulgherie”, de altfel reluat în DEX, unde *ciripie* figurează ca regionalism: „sfoară muiată în vopsea (roşie) pe care o întinde dulgherul …”. Pe baza acestor informaţii, relaţia *ciripie* > *ciripi* „a însemna cu vopsea (roşie)” pare verosimilă, evident, prin lărgire de sens. Preverbul dobândit ulterior *înciripi* reprezintă un augment credibil, dat fiind faptul că în graiurile muntenești cuplurile verb simplu/verb prefixat excelează prin frecvenţă: *înmărita/ mărita, înnaşte/naşte, înnăvădi/năvădi* etc. (v. Gl. Munt. s.v.). Varianta verbală prefixată, prin extensiunea corpului fonetic, devine susceptibilă de modificări: sincopă: *înciripi* > *încirpi*; fluctuaţia vocalică [e] > [i]: *încerpi*; modificarea conjugării *încerpa*; metatează: *împercea, împercia*, separarea şi abandonarea prefixului: *percea*.

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

Dezvoltările de sens reflectă evoluția ulterioară pe aceeaşi „direcţie" semantică: „a păta; a murdări; a face semn prin lovire; a face semn prin fardare excesivă". Recent, Bărbuț, *Dicț. olt.*, 152 confirmă variantele adjectivale *perceat, perciat*, dar şi desprinderea unui nou adjectiv: *perciu, -ie* „bălțat", creat prin schimbare de sufix de la participiul verbului derivat pe baza unui împrumut turcesc. Ca semn al evoluției, la un pol, în trecut, se află *ciripie*, iar în etapa actuală, la celălalt pol, adjectivul *perciu* (probabil, accentuat *percíu*, întrucât autoarea a renunțat la semnul grafic corespunzător), ca mărturie a creativității graiurilor dacoromâne sudice în raport cu împrumuturile efectuate din alte limbi.

Termeneá, termenéle. Notat în ALRR – Munt. şi Dobr., III, h 309/pct. 831, cuvântul *termenea, ~-ele*, absent din dicționare, semnifică „pănuşă". În concordanță cu titlul hărții „j'effeuille (l'épi de maïs)", precum şi cu chestiunea corespunzătoare [= întrebare indirectă] „Ce spui că faci când dai jos pănuşile (foile) de pe ştiulete?", unele răspunsuri pot avea o anumită semnificație pentru identificarea cuvântului-titlu. Astfel în pct. 807 s-a răspuns *dezbrac, curăț de foi,* iar în pct. 709 *dezbrac, gogesc de foi*. Accepția metaforică a primului verb, preluat din lexicul specializat vestimentar, ne determină să presupunem că şi *pănuşa, ~-ile* au fost comparate cu un obiect de îmbrăcăminte. Formal *termenea* evocă paronimic *fermenea*, împrumut de origine turcă, însemnând „astăzi (= 1934, an de apariție pentru DA), în unele regiuni din România, «haină țărănească, până la brâu, de forma minteanului» ..." Termenul atestat în Dâmbovița (v. DA s.v.), în zona Vălenii de Munte (Jipescu, *Opincaru*, 80), confirmat în SDLR „şi-l mai poartă şi azi (=1939, an de publicare) țăranii în Muntenia", a fost atestat recent, în jud. Giurgiu, în formă coruptă, cauzată, probabil, de uitarea denumirii vechiului obiect de îmbrăcăminte, prin joc de cuvinte sau chiar prin etimologie populară.

În sprijinul soluției propuse aducem următoarele argumente 1. relația paronimică *fermeneá /termeneá*; 2. domeniul comun de referință al celor doi termeni – îmbrăcăminte pentru om şi [figurativ] pentru plante; 3. accentuare identică; 4. traseul parcurs de termenul de origine turcă coincide cu evoluția acestuia: pătruns ca articol de vestimentație pentru boierime, odată cu ieşirea din modă, a trecut în lexicul dialectal, cu acelaşi semantism, unde, de asemenea, învechindu-se, a suferit modificări de formă şi de sens.

Titián(ă), toitán(ă). Pentru originea adjectivului variabil, *titiană* „rotundă, mare, dolofană, grasă" din Gl. Argeş, 267: *Gâscă **titiană**,/Umblă noaptea prin poiană?* (Folclor), dar absent din dicționare, propunem corelarea cu *toitan, -ă* răspândit în Muntenia şi Oltenia, şi substantivat, „(copil sau pui de găină, de rață etc.) măricel, bine dezvoltat, împlinit; voinic, dolofan; p. anal. (obiect) mare" (v. DLR s.v.). *Toitan* cunoaşte multiple atestări: Coman, Gl., 79: *Eram **toitan** şi aveam pe samă o turmă întreagă de oi!* (Mățău-Muşcel); Rădulescu-Codin, Muşcel; Tomescu, Gl.; *Lexic reg*. I, 87, Vâlcea „copil gras"; II, 32, Vâlcea „boboc de rață de 2–3 luni"; Gl. Argeş, 270: *o femeie **toitană***; *o ploscă **toitană***. Ca substantiv, a fost atestat cu

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

sensul „oală mare de pământ”: *Lexic reg*. I, 87, Vâlcea; II, 17, 18, pentru aceeaşi zonă. Cu valoare de epitet, precedă termenul de care se leagă prin prepoziția *de: S-a făcut o **toitană de fată**, crapă fustele pe ea!* Gl. Argeş, 270.

În ultimul timp, termenul a fost atestat ca substantiv: *toitan* „băieţandru” (Gl. Munt./pct. 771), *toitană* „fetişcană” (*ibid*./pct. 805, 806, 816, 829): *E câte-o fată d-astea micili, **toitană** nu fată mare, îi cară apele* [mortului] (pct. 805, Toporu, Teleorman); de asemenea, ca adjectiv (ALRR – Munt. şi Dobr., I, h. 138/pct. 776, Plopii-Slăviteşti, Teleorman): *o **toitană** dă fată*, cu numeroase derivate: *toitănac, ~aci* „băieţandru” (ALRR – Munt. şi Dobr., I, h. 141/pct. 799), *toitănaşă* „fată mai măricică” (ALRR – Munt. şi Dobr./pct. 808), adj. m. pl. *toitănaşi* „măricei” (Gl. Munt./pct. 776); *toitănel, ~-ei* 1. adj. m. „măricel” (Gl. Munt./pct. 816, 819, 821, 824; ALRR – Munt. şi Dobr./pct. 816: *Vătui îi spunem la iepure, când e **toitănel** aşa* (Mereni, com. Conţeşti, Dâmbovița); 2. s. m. pl. „pui de găină când încep să aibă pene”; (ALRR – Munt. şi Dobr./pct. 819; Gl. Munt./pct. 819, 824).

Subliniem faptul că sfera semantică a adjectivului s-a extins, fiind atestat şi cu referire la lumea vegetală: *Dacă-l udăm* [tutunul], *să face răsadu .. **toitănel** aşa* (TDM, III, 500, pct. 824, Mihăileşti, fostul jud. Ilfov).

De la *toitan*, termen cu largă răspândire în aria sudică, după cum se poate deduce din numeroasele atestări, ar fi putut apărea variante fonetice, datorate coarticulației. Prin propagarea vocalei [i], ar fi rezultat **toitian*, iar mai apoi prin disimilare vocalică totală: *titian*. Ipoteza filiației *toitan* > *titian* se bazează pe similitudinea de corp sonor şi semantismul comun al celor doi termeni. În ceea ce priveşte originea termenului-bază, DLR menționează „etim. nec.”, iar Suciu 1989, 92; id., II, 764 propune tc. *toydan* „rasă de dropii ale cărei exemplare sunt mai mari decât dropiile obişnuite”. Împrumutul din limba turcă, la nivelul dialectal al limbii române, ar fi cunoscut o reorganizare de sens de la „dropie mare, mai mare decât în mod normal” la „(mai) mare în comparație cu stadiul anterior sau normalitatea”, cu referire la ființe, chiar şi la om, la vârste diferite. Sub aspect fonetic, asimilarea consonantică totală [t] – [d] > [t] – [t] ar fi contribuit la perfectarea eufonică a cuvântului: *toitan(ă)*. De la împrumutul turcesc se revendică *toitan(ă), titian(ă)*, elemente lexicale regionale care conferă individualitate graiurilor dacoromâne sudice.

Termenii prezentați pot fi considerați emblematici pentru destinul unor împrumuturi turceşti din limba română. Au pătruns în lexicul dialectal pentru că proveneau din domenii de referință adiacente cu viața satului: armată (*baritai, batai*), administrație, comerț (*contragiu*), meserii (*lăstăreală, percea, perceat*), vestimentație (*termenea*), diverse (*titian, toitan*). S-au fixat în vocabularul regional, pentru că au fost preluați creator, prin interpretare, ca formă şi sens, modificați în consecință prin apropiere de presupusa categorie morfologică (*ditamai, ditai* şi *baritai, batai*), terminologică (*cămăşuială* sinonim cu derivatul primordial *astăreală*, care, uitat, este refăcut în sensul unei transparențe lexicale depline: *lăstăreală* „totalitatea şipcilor = lăstarilor”; *perceat*, sinonim şi apropiat formal de *pătat, bălțat*, *termenea*, adaptat prin etimologie populară pentru învelişul *terminal* al

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

ştiuletului, care îmbracă boabele ca o *fermenea*; *toitan*, evocă sonor adjective cu semantism apropiat: *roitoman* (v. Gl. Munt., DGS, III, s.v.). Posibilitatea de încadrare a fostelor împrumuturi, prin intervenţiile operate de către vorbitori, a asigurat supravieţuirea acestora până în etapa contemporană de evoluţie a limbii.

ABREVIERI

AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

ALRR-Munt. şi Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, I–II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, Bucureşti, Editura Academiei, 2007.

Bărbuţ, *Dicţ. olt.* = Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.

Coman, Gl. = Petre Coman, *Glosar dialectal*. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeria Naţională, 1939 (Academia Română, Memoriile Secţiunii literare. Seria III, Tom IX, Mem. 5).

Coteanu/Sala = Ion Coteanu, 1987, Marius Sala, *Etimologia şi limba română. Principii. Probleme*. Bucureşti, Editura Academiei Române.

CV = „Cum vorbim”. Revistă pentru studiul şi explicarea limbii. Bucureşti. Anul I (1949) ş. u.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DEX = *Dicţionar explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).

DGS = *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin. Volumul I, Literele A–C. Volumul II, Literele D–O. Volumul III. Literele P–Z. Bucureşti, Editura Academiei, 2009, 2010, 2011.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.

Felecan 2004 = Nicolae Felecan, *Vocabularul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Presa universitară clujeană.

Gl. Argeş = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.

Graur ER = Al. Graur, *Etimologii româneşti*, [Bucureşti], 1963.

ILR = Florica Dimitrescu, Viorica Pamfil, Elena Barboricâ, Maria Cvasnâi, Mirela Theodorescu, Cristina Călăraşu, Mihai Marta, Elena Toma, Liliana Ruxăndoiu, coordonator Florica Dimitrescu, *Istoria limbii române*. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic. Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1978.

Lexic. reg., I–II = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).

Mărgărit, PED = Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală*. „Etymologica” 13, 2002.

Muşcel = C. Rădulescu-Codin şi D. Mihalache, *Sărbătorile poporului, cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*. Culegere din părţile Muscelului, 1909.

NŞDU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, vol. I–II, ediţie revizuită şi adăugită de Al. Dobre, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Viorica Zăstroiu, Mydo-Center, 1995–1997.

Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu: *Limba română*, I, *Privire generală*.

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*. [Bucureşti], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Anul I (1950), ş.u.
Suciu 1989 = Emil Suciu, *Note (lexicale) şi etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă*. V, în LR, XXXVIII, nr. 2, p. 91–95.
Suciu 2000 = Emil Suciu, *Influenţa turcă* în *Contribuţii la studiul limbii române literare, secolul al XVIII-lea (1688-1780).* Coordonatori: Ion Gheţie şi Gheorghe Chivu, 153–190.
Suciu, I, II = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*. I. Studiu monografic, 2009. II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*. 2010. Bucureşti. Editura Academiei Române.
Suciu 2011 = Emil Suciu, „Turcisme" în Transilvania în *Confluenţe lingvistice şi filologice*, în Omagiu Profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani, coordonatori Oliviu Felecan, Daiana Felecan, Cluj-Napoca. Editura Mega, p. 255–263.
ŞIO, I–III = Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei romane*. I. *Introducere* [= I]; II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare* [= II]; 2. *Vorbe istorice. Împrumuturi literare* – Indice general [= III], Bucureşti.
ŞDU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionarul universal al limbei române*. Revăzut şi adăogit la Ediţia a VI-a, [Craiova], [1929].
TDM, II = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975.
Tomescu, Gl. = Mircea Tomescu, *Glosar din judeţul Olt*. Slatina, Tipografia „Tiparul Oltului", 1944 (Aspecte lingvistice şi folclorice din judeţul Olt, II).

QUELQUES EMPRUNTS OPAQUES D'ORIGINE TURQUE DANS LE VOCABULAIRE DE LA RÉGION DU SUD DE LA ROUMANIE

(Résumé)

L' article discute la situation de quelques mots empruntés du turc, retirés dans le lexique dialectal de la région du sud du pays où ils (sur)vivent par des modifications de forme et de sens.

Cuvinte cheie: derivat intern, semantism, variantă dialectală, vocabular regional.
Mots-clés: derivé interne, sémantisme, variante dialectale, vocabulaire régional.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A501 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:19 UTC)